

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

**بررسی نقش و جایگاه خوانین محمودصالح در ایل بختیاری
(۱۳۶۰-۱۱۳۵ق)**

استاد راهنما

دکتر علی اکبر کجباف

استاد مشاور

دکتر فریدون اله یاری

پژوهشگر

سمیه بختیاری

بهمن ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و

نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه

متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ گرایش ایران اسلامی خانم

سمیه بختیاری

تحت عنوان

بررسی نقش و جایگاه خوانین محمودصالح در ایل بختیاری (۱۳۶۰-۰۵۱۳۵ق)

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه **کلی** به تصویب نهایی رسید.

امضا
امضا
امضا
امضای مدیر گروه

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر علی اکبر کجیاف با مرتبه علمی استادیار

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر فریدون اله یاری با مرتبه علمی دانشیار

۳- استاد داور داخل گروه دکتر مرتضی دهقان نژاد با مرتبه علمی دانشیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر فیض اله بوشاسب با مرتبه علمی استادیار

قدردانی:

بپاس خداوند بزرگوار و مهربان را که قاطع زندگی، نعمت و الطاف خود را مشهول حال من نمود.

در حکم تجلی از عظیم آن و سروران بارانهای تو و توصیه های خود مرا مورد عنایت قرار دادند لازم می دانم از هر بی آنها

تشکر و قدردانی نمایم ابتدا از اساتیدم جناب آقای هادی که مرا به جرات و جناب آقای دکتر فریدون الهیاری که در تهیه و تدوین

این پایان نامه مرا راهنمایی و استفاده از زحمات فرادان من شدند تشکر و قدردانی می نمایم برای این عزیزان آرزوی سلامتی

برسانم و موفقیت دارم هر چه بزرگوارم منی قانع، استبداد من و اگر اندر کرده تاریخ دانشگاه اصفهان که تا من اندوخته

نمایم را بدین زحمات این بزرگواران می باشم بسیار سپاسگزارم نمایم.

پس خداوند بزرگ را که برای هدایت بندگان خود به قلم، تنها ابزار رشد و تعالی انسان، قلم یاد کرد.

تقدیرم به روح بلند پر عزیزم

تقدیرم به ملامت همه مرا، جبرست و سگد باین

تقدیرم به آنان که به من رسم انسان بودن و انسان گونگی زیر من را آورده و خوانند.

چکیده

ایل بختیاری یکی از مهمترین ایلات کوچ نشین ایران است که در جنوب غربی ایران در امتداد رشته کوه های زاگرس سکونت دارند. ساختار اجتماعی آن دارای ویژگی های قومی، فرهنگی و زبانی مخصوص به خود است و در پیکره ی جامعه ی ایلی جای می گیرد. روش زندگی آن کوچ نشینی، نیمه کوچ نشینی و یکجا نشینی است و شیوه ی معیشت آن مبتنی بر دامداری و کشاورزی. ایل بختیاری از دیر باز به دو شاخه چهارلنگ و هفت لنگ و هر شاخه به تعدادی طایفه و تیره تقسیم شده است.

طایفه محمودصالح یکی از معدود گروه های ایلی است که نقش بسزایی در تاریخ ایران و ایل بختیاری ایفا نموده است. این طایفه جزو شاخه چهارلنگ می باشد و به رده های کوچکتر ساخت اجتماعی- سیاسی تقسیم می شود. خوانین طایفه محمودصالح علاوه بر این که در برخی از تحولات تاریخ ایران نقش تعیین کننده ای داشتند؛ از نفوذ و اقتدار بسیاری در بین دیگر طوایف چهارلنگ و هفت لنگ برخوردار بودند. به طوری که بیشتر خوانین چهارلنگ از بین آن ها انتخاب می شد و حمایت و یا عدم حمایت این خوانین از ایلخان، در دوام قدرت او نقش بسزایی ایفا می نمود.

در پژوهش حاضر، نگارنده به روش توصیفی و تحلیلی و با استناد بر منابع شفاهی و کتابخانه ای و اسناد موجود به بررسی نقش و جایگاه خوانین محمودصالح در ایل بختیاری از سقوط صفوی در سال ۱۱۳۵ق/ ۱۷۲۲م تا سقوط پهلوی اول در سال ۱۳۶۰ق/ ۱۹۴۱م می پردازد.

کلید واژه ها: ایل، خان، بختیاری، محمودصالح.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۱-۱-۱	تبيين مسأله پژوهشی و اهمیت آن
۲-۱-۲	اهداف
۳-۱-۳	پرسش ها و فرضیات
۴-۱-۴	پیشینه تحقیق
۵-۱-۵	روش تحقیق و مراحل آن
۶-۱-۶	معرفی و ارزیابی منابع گزیده
۶-۱-۶-۱	منابع اصلی
۶-۱-۶-۲	سفرنامه ها
۶-۱-۶-۳	منابع تحقیقاتی

فصل دوم: مقدمه ای بر شناخت ایل بختیاری

۱-۲-۱	جامعه ایلی
۲-۲-۲	موقعیت جغرافیایی
۲-۲-۲-۱	جغرافیای طبیعی
۲-۲-۲-۱-۱	موقعیت جغرافیایی
۲-۲-۲-۱-۲	شکل، وسعت و حدود
۲-۲-۲-۱-۳	ناهمواری ها
۲-۲-۲-۱-۴	آب و هوا
۲-۲-۲-۱-۵	حوضه های آبریز و رودخانه ها
۲-۲-۲-۱-۶	پوشش گیاهی
۲-۲-۲-۲	جغرافیای تاریخی
۲-۲-۲-۳	جغرافیای سیاسی
۲-۲-۲-۴	جغرافیای اقتصادی

عنوان	صفحه
۱-۳-۲- خاستگاه نژادی بختیاری.....	۲۴
۲-۳-۲- ساختار اجتماعی، سیاسی ایل بختیاری.....	۲۵
۱-۲-۳-۲- ساختار اجتماعی.....	۲۶
۲-۲-۳-۲- ساختار سیاسی.....	۲۹
۳-۳-۲- تقسیمات داخلی چهارلنگ و هفت لنگ.....	۳۲
۱-۳-۳-۲- وجه تسمیه چهارلنگ و هفت لنگ.....	۳۳
۲-۳-۳-۲- ساختار اجتماعی- سیاسی شاخه چهارلنگ و هفت لنگ.....	۳۵
۴-۳-۲- تیره های محمودصالح.....	۳۷
۱-۴-۳-۲- وجه تسمیه محمودصالح.....	۳۷

فصل سوم: نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران از ۱۱۳۵-۱۲۶۵ ه.ق.

۱-۳- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات دوره صفوی.....	۳۹
۲-۳- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات دوره افشار.....	۴۳
۳-۳- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات دوره زند.....	۴۶
۴-۳- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات دوره قاجار تا دوره ناصرالدین شاه.....	۴۷

فصل چهارم: نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران از ۱۲۶۶-۱۳۴۴ ه.ق.

۱-۴- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران از دوره ناصرالدین شاه تا انقلاب مشروطه.....	۵۳
۲-۴- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران دوره انقلاب مشروطه تا روی کارآمدن پهلوی.....	۵۸

فصل پنجم: نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران از ۱۳۴۴-۱۳۶۰ ه.ق.

۱-۵- نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در تحولات تاریخ ایران دوره پهلوی.....	۶۴
۱-۱-۵- قیام علیمردان خان محمودصالح.....	۶۶
نتیجه.....	۷۲

صفحه	عنوان
۷۴.....	پی نوشت ها.....
۷۵.....	نمودارها.....
۸۰.....	جداول.....
۸۸.....	نقشه ها.....
۹۴.....	منابع و مآخذ.....

مقدمه

ایلات و عشایر در تاریخ ایران تا دوره ی پهلوی همواره نقش مسلط و حساسی را ایفا نموده اند؛ به طوری که بیشتر سلسله های ایران پس از اسلام تا روی کار آمدن حکومت پهلوی منشأ ایلی داشته اند. ایل بختیاری در میان ایلات، از دوره ی صفویه تا اواسط دوره پهلوی نقش فعالی در عرصه ی سیاسی- اجتماعی ایران ایفا نموده است و طایفه محمودصالح در این ایفای نقش، حضوری شایسته داشته است. حکومت شش ماهه علیمردان خان از خوانین محمودصالح و تلاش او برای تشکیل حکومت، نبرد ابدال خان عموزاده و داماد علیمردان خان با آغامحمدخان پیش از استقرار حکومت قاجار و حمایت از مشروطه و شرکت در فتح تهران و سقوط استبداد صغیر توسط نوادگان ابدال خان و شورش در برابر سیاست های مغلوب کننده ی نظام ایلی پهلوی اول به رهبری علیمردان خان، ردپای این طایفه را در تحولات سرنوشت ساز تاریخ ایران می نمایاند. همچنین این طایفه در جهت گیری های کلی دیگر طوایف، نسبت به سیاست های دولت و ایلخان از دوره ناصرالدین شاه به بعد نقش چشمگیری داشته؛ به طوری که حسینیلی خان نخستین ایلخان رسمی ایل بختیاری، برای تداوم و تثبیت قدرتش دست به کودتا علیه خوانین وقت چهارلنگ که از طایفه محمودصالح بودند؛ زد و قدرت خانی را از خانواده خدارحم خان به خانواده ی اله کرم خان که هر دو از نوادگان ابدال خان هستند؛ منتقل کرد.

برای شناسایی نقش و جایگاه این طایفه درون جامعه ایلی که دارای هویتی تاریخی، فرهنگی و سیاسی است؛ به نظر می رسد شناخت جامعه ی ایل بختیاری در اولویت قرار دارد. جامعه ایلی، معیارهای متفاوتی نسبت به دیگر جوامع روستایی و شهری دارد که این معیارها در تک تک افراد ایل نهادینه شده است. همچنین ایل بختیاری علاوه بر این معیارها، دارای ساختار اجتماعی- سیاسی منحصر به فردی است که پیش از پرداختن به قسمتی از این ایل، بایستی این ساختار را در نظر گرفت. ایل بختیاری به دو شاخه ی چهارلنگ و هفت لنگ تقسیم می شود و طایفه محمودصالح یکی از طوایف چهارلنگ می باشد. بنابراین ایل بختیاری، درون معیارهای جامعه ی ایلی قرار دارد؛ شاخه چهارلنگ درون ساختارهای منسجم اجتماعی- سیاسی ایل بختیاری جای گرفته و طایفه محمودصالح جزئی از این ساختار نسبتاً پیچیده با معیارهای جامعه ایلی است.

مطالعه و شناخت طایفه محمودصالح در ساختار ایل بختیاری از سقوط صفوی تا سقوط پهلوی اول از وجوه و ابعاد اهمیت بسیاری برخوردار است. با این وجود تا کنون در مورد طایفه محمودصالح، تحقیقی صورت نگرفته و کتاب مستقلی به نگارش در نیامده است. از آن جایی که قدرت سیاسی از اواسط دوره ی قاجار تا اواسط پهلوی اول توسط طایفه دورکی هفت لنگ قبضه شده بود؛ تمامی کتب و تحقیقات به نقش و اهمیت این خوانین پرداخته و دیگر شعب ایل بختیاری با کم توجهی مواجهه بوده است. البته برخی از محققین به طور خاص و موردی به خوانین

به نام این طایفه، چون علیمردان خان دوره فترت افشار- زند و علیمردان خان دوره پهلوی پرداخته اند که کتب علمی و مستندی نیستند. همچنین آوازه این خوانین محمودصالح و عدم داشتن کتب تاریخی مدون در نزد بختیارها منجر شده که دیگر تیره ها، این خوانین را در شاخه و تبار خود وارد کنند. این تاریخ سازی در کتب مورخان بختیاری و سیاحان که از کتب اصلی پژوهش در حوزه بختیاری می باشند؛ وارد شده است.

این پژوهش، در راستای بررسی نقش و جایگاه طایفه محمودصالح در ایل بختیاری در فصل اول به کلیاتی شامل پیشینه و اهمیت این موضوع، روش ها و مراحل انجام تحقیق، اهداف، پرسش ها و فرضیات مطرح شده می پردازد و سپس تعدادی از منابع استفاده شده، مورد نقد و ارزیابی قرار خواهند گرفت. در فصل دوم به مفهوم جامعه ایلی و معیارهای آن، جغرافیای طبیعی، تاریخی، سیاسی و اقتصادی ایل، خاستگاه نژادی بختیارها و وجه تسمیه آن و ساختاراجتماعی- سیاسی ایل و تقسیمات ایل و طایفه محمودصالح پرداخته می شود. فصول سوم تا ششم به نقش و جایگاه این طایفه در دوره صفوی، افشار، زند، اوایل قاجار، دوره ناصرالدین شاه، مشروطه و دوره پهلوی اول پرداخته می شود.

فصل اول

کلیات

۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن

ایل بختیاری یکی از مهمترین و مقتدرترین ایلات ایران است که همواره نقش مهمی در تحولات تاریخ ایران ایفا کرده است. ایل بختیاری به دو شاخه چهارلنگ و هفت لنگ تقسیم می شود که هر کدام از تعدادی طایفه، هر طایفه از تعدادی تیره، و هر تیره از تعدادی تش، و هر تش از تعدادی اولاد، و بالاخره هر اولاد از تعدادی خانواده تشکیل می گردد. طایفه محمودصالح یکی از طوایف شاخه چهارلنگ است که شناخت نقش و جایگاه آن در ایل بختیاری از اهمیت زیادی برخوردار است.

سقوط اصفهان به دست افغانان، یکی از مهمترین برهه های تاریخی ایران است. در این برهه ی زمانی، وضعیت خوانین طوایف بختیاری در حاله ای از ابهام قرار گرفته است. حضور علیمردان خان از خوانین طایفه محمودصالح در دوره مابین افشار و زند، نه تنها نشان دهنده ی حضور مستمر این خوانین در عرصه های سرنوشت ساز تاریخی است؛ بلکه

نشان دهنده ی اهمیت نقش و جایگاه خوانین محمودصالح در ایل بختیاری است. همچنین ایستادگی ابدال خان در برابر آغامحمدخان قاجار پیش از رسیدن به قدرت، هواخواهی از مشروطه و ایستادگی در برابر استبداد صغیر و ... از دلایل پرداختن به این موضوع می باشد.

در رابطه با موضوع پژوهش حاضر، طبق تحقیقات اولیه محقق، تاکنون تحقیقات مدونی برای ابراز جایگاه این خوانین در ایل بختیاری و نقش آن در تحولات تاریخی صورت نگرفته است.

۱-۲- اهداف

هدف اصلی این پژوهش، بررسی نقش و جایگاه خوانین محمودصالح در ایل بختیاری از سقوط اصفهان تا سقوط پهلوی اول می باشد. در راستای این هدف، اهداف دیگری نیز در نظر گرفته شده که دستیابی به آنها برای رسیدن به هدف اصلی ضروری می نماید. این اهداف عبارتند از:

- شناخت و نقش خوانین محمودصالح در راهبرد ایل بختیاری و تأثیر آن در تحولات تاریخی.
- شناخت عناصر و شخصیت های کلیدی خوانین محمودصالح.
- تبیین مناسبات خوانین محمودصالح با حکومت مرکزی.

۱-۳- پرسش ها و فرضیات

در این تحقیق تلاش می گردد که به چند پرسش پاسخ داده شود؛ این پرسش ها عبارتند از:

- ۱- خوانین محمودصالح در ایل بختیاری و تحولات سیاسی ایران از سقوط اصفهان تا پهلوی چه نقشی داشته اند؟
  - ۲- برخی از عناصر و شخصیت های کلیدی خوانین محمودصالح شامل چه کسانی می شود؟
  - ۳- تعاملات خوانین محمودصالح با ایلخانان در چه بسترهایی و چگونه شکل می گرفته است؟
  - ۴- مناسبات خوانین محمودصالح با حکومت مرکزی در ادوار تاریخی مورد نظر چگونه بوده است؟
- پاسخ های اولیه به این پرسش ها، فرضیات زیر را به وجود می آورند:
- ۱- خوانین محمودصالح یکی از مهمترین طوایف چهارلنگ در ایل بختیاری است که در تحولات تاریخی از سقوط اصفهان تا پهلوی اول نقش بسزایی داشته است.

۲- از جمله شخصیت های مهم و تأثیرگذار خوانین محمودصالح در تحولات تاریخی ایران و ایل بختیاری می توان به علیمردان خان دوره فترت افشار- زند، ابدال خان، فتح الله خان، چراغعلی خان و علیمردان خان دوره پهلوی اشاره کرد.

۳- همواره ایلخانان نفوذ و قدرت خوانین محمودصالح را در بین دیگر طوایف بختیاری در نظر داشته اند.

۴- از آنجایی که برخی از سرداران خوانین محمودصالح داعیه حکومت داشتند؛ حکومت مرکزی با سیاست تفرقه افکنی بین خوانین همواره سعی در کاهش قدرت و نفوذ این خوانین داشت.

۴-۱- پیشینه تحقیق

- **قوم لر، امان اللهی (۱۳۷۰):** نگارنده پیوستگی قومی و پراکندگی جغرافیایی گرها در ایران را مورد بررسی قرار داده و تصویری کلی از وضع اقتصادی، اجتماعی این قوم ارائه داده است. همچنین از جنبه های جغرافیای تاریخی و تاریخ اجتماعی به ایل بختیاری پرداخته است. این کتاب یکی از منابع مهم برای شناسایی طوایف و تیره های ایل بختیاری است. امان اللهی کتاب دیگری دارد تحت عنوان کوچ نشینی در ایران، پژوهشی درباره ی عشایر و ایلات که تا حدی به دلایل کوچ نشینی، بیلاق و قشلاق ایل بختیاری پرداخته است.

- **بختیاری در آینه تاریخ، گارثویت (۱۳۷۵):** این کتاب یکی از منابع مهم و با ارزش در رابطه با ایل بختیاری است. گارثویت بارها به دیار بختیاری سفر کرده و با تاریخ این سرزمین کمابیش آشناست. او طوایف و خوانین ایل بختیاری را در قرون هجدهم و نوزدهم با دقت مورد بررسی قرار داده است. مهمترین بخش کتاب کتابچه خاطرات حسینقلی خان ایلخانی است که حاوی مطالب مهم و ارزشمندی درباره ی تحولات تاریخ بختیاری است. همچنین نگارنده کتاب دیگری تحت عنوان تاریخ سیاسی، اجتماعی ایل بختیاری دارد که با استفاده از اسناد منتشر نشده وزارت خارجه انگلیس، به تحولات ایل بختیاری پرداخته که برای رساله ی حاضر از اهمیت زیادی برخوردار است.

- **گرهای ایران، صفی نژاد (۱۳۸۱):** این اثر اطلاعات زیادی در رابطه با کوچی های ایران، تقسیمات عشایری، چگونگی مالیات و زندگی خانوارها ارائه می دهد. البته همانطور که خود نگارنده اذعان داشته، بخش اعظم این پژوهش شناخت جغرافیایی- تاریخی، اوضاع اجتماعی و اقتصادی گره های بختیاری است.

- **جامعه بختیاری و تحولات ایران، پوربختیار (۱۳۸۷):** می توان گفت این کتاب یکی از جدیدترین کتب تحقیقی ارائه شده در زمینه ی تاریخ ایل بختیاری می باشد. این کتاب به روش تحلیلی- انتقادی است و در بعضی موارد، نظریات دیگر محققان را نقد کرده و البته دلایل خود را نیز آورده است. محدوده ی پژوهش این کتاب، از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی است و اطلاعات مفیدی در این رابطه ارائه می دهد.

۱-۵- روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی و تحلیلی بوده است و اطلاعات بر مبنای منابع کتابخانه ای و تحقیقات میدانی جمع آوری شده است. مراحل تحقیق عبارتند از:

- مطالعات مقدماتی
- جمع آوری اطلاعات
- پردازش اطلاعات
- تحلیل و تدوین مطالب

۱-۶- معرفی و ارزیابی منابع گزیده

ایل بختیاری، همواره از دوره صفوی تا کنون نقش مهمی در تحولات تاریخی ایران ایفا نموده است؛ با این حال تا قرن نوزدهم، مورخان چندان توجهی به ایل بختیاری ندارند. تنها اشارات کوتاهی از نافرمانی ها و شورش های بختیاری در منابع دوره ی صفوی، افشار و زند ذکر شده است. در دوره قاجار، نگاه مورخان و نویسندگان به ایل بختیاری کاملاً یک سویه است و چندان توجهی به دلایل نافرمانی ها و شورش های ایل نداشتند و آن ها را یاغی، دزد، راهزن و ... معرفی کرده اند. با آغاز قرن نوزدهم و ورود ایران به عرصه تحولات جهانی، سیاحان اروپایی زیادی، متوجه منطقه بختیاری شدند. موقعیت سوق الجیشی سرزمین بختیاری، نافرمانی ها و شورش های خوانین و سرداران بختیاری علیه حکومت مرکزی، حضور مداوم انگلیس در جنوب ایران، امتیاز کشتیرانی در کارون برای شرکت های انگلیسی، جاده ی لینچ و کشف نفت در منطقه بختیاری، توجه انگلیس و دولت های رقیبش را به خود جلب کرد. نخستین تاریخ نگاری در رابطه با ایل بختیاری به طور خاص توسط سیاحان و مأموران اروپایی که برای

تهیه گزارش از سرزمین بختیاری دیدن کردند؛ صورت گرفته است. این افراد، مجموعه گزارش های خود از اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی منطقه بختیاری را تحت عنوان سفرنامه یا عناوین دیگر منتشر می کردند که خالی از غرض ورزی و ثبت وقایع از روزنه نگاه و منافع کشور متبوعشان نبود. با این وجود این سفرنامه ها و شرح خاطرات از جمله منابع مهم مطالعات و بررسی های تاریخی، جامعه شناسی و مردم شناسی ایل بختیاری محسوب می شوند.

یافتن اطلاعاتی در رابطه با طایفه ی محمودصالح بسیار مشکل است؛ زیرا تا دوره قاجار افراد بدون وابستگیشان به شاخه و طایفه ذکر شده اند که شناسایی آن ها با توجه به محبوبیتشان بسیار مشکل است. تیره های زیادی، علیمردان خان دوره ی افشار-زند را در شجره نامه ی خود ذکر کرده اند. مورخان بختیاری برای خوشامد خوانندگان بختیاری از تیره ای خاص، آن را طایفه خواندند و یا یک ریش سفید درون یک تیره کوچک را خان، که این مسئله مشکلات زیادی در رابطه با شناسایی و تشخیص موقعیت افراد به وجود آورده است. مناسبات پدران این نویسندگان با طایفه ای خاص، به شکل مطلوبشان تصویرسازی شده است. اما با وجود این کاستی ها، دارای اطلاعات ارزشمندی است که باید با دیگر اطلاعات تطبیق داد. خاطرات سردار ظفر، در رابطه با طوایف و تیره ها صرف نظر از نظرات شخصی او، به واقع بسیار نزدیکتر است و در مطالعات این پژوهش از اهمیت بسیاری برخوردار است.

در رابطه با طوایف چهارلنگک به سختی می توان مطلبی از درون منابع موجود یافت؛ زیرا برای مدت طولانی شاخه چهارلنگک از اریکه قدرت و نفوذ بیرون از مرزهای ایل قرار داشت. منابعی که در این پژوهش راه گشایی مرحله نخستین جمع آوری مطالب بودند؛ عبارتند از:

۱-۶-۱- منابع اصلی

از مهمترین منابع اصلی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است، می توان به کتاب های تاریخ گیتی گشا، تاریخ بختیاری سردار اسعد و یادداشت ها و خاطرات سردار ظفر اشاره نمود.

۱-۶-۱-۱- تاریخ گیتی گشای در تاریخ زندیه

این کتاب مجموعه ای از سه تألیف در تاریخ سلسله ی زند است. نخست تاریخ گیتی گشا تألیف میرزا محمدصادق موسوی اصفهانی متخلص به نامی که دبیر و نویسنده معروف قرن دوازدهم ایران بوده و از تاریخ زند تا حوادث بیست

و یکم محرم ۱۲۰۰ را پرداخته و می خواسته است به پایان رساند که فوت می کند. دوم ذیلی است که میرزا عبدالکریم بن علی رضا الشریف شیرازی بر تألیف استاد خود میرزا محمدصادق نامی نوشته و آن را تا اواسط پادشاهی لطفعلی خان رسانده است. سوم ذیل دیگری است از میرزا محمدرضای شیرازی که شامل خاتمه ی تاریخ لطفعلی خان تا انقراض این سلسله بدست قاجارها می باشد. بنابراین این سه کتاب یک دوره ی کامل و دقیق از تاریخ سلسله ی زند است.

میرزا محمدصادق نامی از شاعران نامور نیمه دوم قرن دوازدهم بوده است. از سادات موسوی و برادرزاده ی میرزا رحیم حکیم باشی وقایع نگار کریم خان زند است. از دیوان قصاید و غزلیات او اثری در دست نیست. نام کتاب را میرزا عبدالکریم نویسنده ی ذیل نخستین تاریخ گیتی گشا گذاشته چون نامی فرصت نکرده نام کتاب را بگذارد. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۳۱۷ ش به کوشش سعید نفیسی و کتابخانه اقبال به چاپ رسیده است.

۱-۶-۱-۲- تاریخ بختیاری

این کتاب نویسندگان و مترجمان متعددی داشته است و بخشی از آن نوشته علیقلی خان سردار اسعد است. تاریخ کتابت کتاب از سال ۱۳۲۷ آغاز شده و در سال ۱۳۳۳ق به اتمام رسیده است. این کتاب در واقع تاریخ عمومی بختیاری ها محسوب می شود. این کتاب حاوی مطالب مهمی درباره ی حوادث و تحولات تاریخی ایل بختیاری از قدیم الایام تا فتح تهران می باشد. یکی از ویژگی های این کتاب، ترجمه قسمت هایی از سفرنامه ها و یادداشتهای سیاحان خارجی است و در ضمن به شرح حال برخی از این افراد نیز پرداخته است. مترجم سفرنامه ی لایارد، یوسف مسیحی چهارمحالی است که در سال ۱۳۲۰ق آن را ترجمه کرده است. علاوه بر این، بخشی از سفرنامه بارون دوبد که مربوط به بختیاری ها می باشد؛ توسط سلطان محمد نائبی ترجمه و بر این کتاب افزوده شده است. قسمتی از خاطرات هوتم شنیدلر که در مورد بختیاری هاست توسط محمدحسین بن کیخسرو بن فتحعلیشاه ترجمه شده و به تاریخ بختیاری افزوده شده است. هوتم شنیدلر، در اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم در ایران بوده و اثر وی هنوز به طور کامل به فارسی ترجمه نشده است. در این کتاب فهرست مطالب رعایت نشده و مطالبی که به مرور فراهم می شده بدون نظم به کتاب افزوده شده است. اطلاعات ارائه شده علاوه بر مغشوش بودن دارای تناقص های زیادی

است. نگارنده با اشاره به این که صحبت راجع به طوایف و تیره های بختیاری، سخن را به درازا می کشاند؛ اطلاعات مهمی را از خوانندگان دریغ کرده است و به ترجمه و ارائه گزارشات سیاحان پرداخته است.

۱-۶-۱-۳- یادداشت ها و خاطرات سردار ظفر:

این کتاب نوشته خسروخان سردار ظفر فرزند کوچک حسینقلی خان ایلخانی از طایفه دورکی، تیره زراسوند شاخه هفت لنگ بود که بارها به مقام ایلخانی، ایل بیگی رسید و در شهرهای مختلف ایران چون اصفهان، کرمان، یزد حکومت کرده است. وی ابتدا به لقب بهادرالدوله، سپس سالار ارفع و بعد سردار ظفر رسید. در این کتاب اطلاعات مفید و ارزشمندی درباره ی تحولات ایل بختیاری در تمامی ابعاد به ویژه اطلاعات و اخبار زیادی در خصوص روابط درونی بختیاری ها همچون جنگ های داخلی بختیاری و کشمکش ها و منازعات میان خوانین بختیاری به ویژه دو جناح ایلخانی و حاجی ایلخانی بر سر حکومت بختیاری یا بر سر مناصب ایلخانی و ایل بیگی و یا بر سر املاک آنها وجود دارد. عدم ذکر تاریخ دقیق وقایع و حوادث، ستایش های مکرر نویسنده از خود و انتقاد مکرر از دیگر خوانین رقیب در بختیاری، از معایب این کتاب می باشد. برخی از قسمت های خاطرات سردار ظفر در مجله وحید چاپ شده است.

۱-۶-۲- سفرنامه ها

در بین سیاحانی که از منطقه بختیاری دیدن کرده اند؛ لایارد، بیشوپ و مکین روز گزارش جامعی از اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی منطقه بختیاری و فراز و فرود آن در دوره ی قاجار ارائه نموده اند. لایارد و مکین روز برای مدت مدیدی در بین ایل بختیاری زندگی کردند و از نزدیک با طرز زندگی و آداب و رسوم و سنن ایل آشنا گشتند. این سه سیاح در سه برهه ی زمانی متفاوت وارد ایل بختیاری شدند و با دقت و ظرافت خاصی - صرف نظر از انگیزه، دیدگاه و گرایش اصلی ایشان در پردازش گزارش ها- به شرح تمایزات گزارش های افرادی که پیش از خود به منطقه بختیاری وارد شده اند؛ می پردازند.